

Esilal re sa' puktesib'aal

GT-20-2023

Guatemala: li Icefi naxye re li awa'b'ej Giammattei xnatb'al li chaq'rab' xe xk'uub' sa' li k'ub'leb'aal chaq'rab' re li temanit b'arwi xe xsume li jo'ki'el taasachmanq chiru li chihab' 2024.

Li molam Centroamericano re tz'ilok sachom (Icefi) xtz'il rix li Chaq'rab' rajlil 18-2023, Chaq'rab' re chijunil li sachom re li na'ok ut li na'el re xk'ub'lal temanit b'arwi na tz'ilman li sachom 2024, sumemb'il xb'an li k'ub'leb'aal chaq'rab' re li temanit. ¹ Li molam xke' reetal naq wank xpaaltil li chaq'rab' sumemb'il b'arwi ink'a xe xk'uub' ru xki'elil li taa'oq re yal taanumeq xmaak li tojok nab'anumak sa' b'arwi wank li reetalil li k'anjel re li jo'ki'el taasachmanq sa' li chihab' 2024² ut toj wank li xpaaltil ut li ink'a us chisa' li ki roksi li ch'uutal na tz'ilok rix li tunim re awa'b'ejilal (CFPM) xroksi sa' li chaq'rab'³; ab'anan, jo'kan, eb' li xk'uub'ankil sumemb'il nak'e xpo' chi jwal us wichik chi ru li xhoonalil li jo'ki'el taasachmanq.

Jun sut wichik, li xki'elil eb' li wankeb' sa' li k'ub'lal chaq'rab're li tenamital ink'a xe' paab'an chirix li xjoltikamank reheb' ut li xe' xye' ajwi eb' li jalan jalanq chi ch'uutal ut molam, jo' ajwi li yeeb'il xb'an li Icefi.⁴ Li k'ub'lal chaq'rab' ink'a xe' xk'uub' li xki'elil paaltil li ki' roksi CFPM sa' li xchaq'rab'il, ink'a b'an, riki'n k'uub' ink'a jwal chaab'il, roksi ak' kok' chaq'rab' ut jalan chik re jalek re, naq taa'oq sa' xwankilal, jwal nimaq ru li cha'ajkilal li naxkam chaq ak yeeb'il sa' li chaq'rab' re li CFPM. Re awe', li Icefi na koxlak chi us naq li k'ub'leb'aal chaq'rab' ink'a xe' xk'uub' ru eb' li xki'elil paaltil reeb' li raqal 56 ut 69, b'arwi naxsik' naq tsumeeq xb'aneb' laj k'uub' chaq'rab' re naq tkulmanq li k'as re napuktesimank, na yemank wichik naq taa'oq sa' xwankilal ut jo'yaal naxye ajwi chank ru te'xkulub'an li raq'bal aatin, naru nak'e xxaqab' li xk'eeb'al malaj li roksinkil li karu na jo'ki'el nakemank.

Junaq xxaqab'ankil re roksinkil malaj re roksinkil wichik li nakemank ti xchaajki li ak' awa'b'ejilal xtojb'al sa' xhoonalil li tojok re li k'as nawb'il (default). Li jwal xkawilal naq ink'a' taatojmanq li k'as re awa'b'ejilal maawa kajwi li toj ak' awa'b'ejilal ti xchaajki', jokanaq ajwi eb' li jalan chik ch'uutal, jo' li wank sa' qatenamitul jo' re ajwi li najteb', jo'kaneb' ajwi eb' jalan chik li nak'e k'uluk riki'n li awa'b'ejilal, ut naru ajwi nax k'os li xna'aj re kolok re Guatemala. Wi jo'kan taakulmanq, li awa'b'ejilal naru taataneeq xsikb'al jalan chik xtawb'al tumin, b'arwi ti xkanab' chi maak'a xtuminal li na'ajmank re li na sachmank, taa natmanq ajwi li tojok rik'ineb' laj ke'onel ka'aq re ru, eb' aj si'kol moos, tojleb'. Junaq xnimal ru kub'jik jo'we naru ti xkanab' nab'al xkawilal cha'ajkilal choq're li awa'b'ejilal ut jalan chik re ajwi temanit malaj ch'uutal.

¹ Wank sa' na'ajej a'in https://icefi.org/sites/default/files/guatemala_-_decreto_numero_18-2023.pdf

² Wank sa' na'ajej a'in https://www.congreso.gob.gt/assets/uploads/info_legislativo/dictamen/13b6d-dictamen-6279-fav-cfpm.pdf

³ Wank sa' na'ajej a'in https://www.congreso.gob.gt/assets/uploads/info_legislativo/dictamen/13b6d-dictamen-6279-fav-cfpm.pdf

⁴ Il li esilal re Icefi puktesinb'il sa' li 26 re octubre re 2023, wank sa' na'ajej a'in <https://www.icefi.org/comunicados/guatemala-el-icefi-recomiendano-aprobar-la-version-dictaminada-por-la-comision-de>

Re xkomon xcho'lob'ankil ut xcha'alil, il ajwi li esilal re li seraq **Tzi'lok ut li na'joltikaman re li Kanjel re li taasachmanq chiru li 2024**, wank sa' li na'ajej a'in <https://www.icefi.org/publicaciones/guatemala-analisis-y-recomendaciones-para-el-proyecto-de-presupuesto-para-2024>

Re chirix xtz'ilb'al rix li xk'uub'ankil sumemb'il re li taasachmanq re li chihab' 2024, li Icefi naxkutb'esi:

- Li xk'uub'ankil ru xb'an xjalb'al chijunil li wank sa' raqal 6, li jo'ki'el taa'elq, li xjalok re xki'elil li sacheek' re li jalan jalanq chi molam, b'arwi xe' roksi xna'b'alil ut xkub'jik toj keeb'il chi rix li ak ke'b'il chirix li chaq'rab' re li CFPM. Li xk'uub'ankil ru xb'an xjalb'al chijunil li wank sa' raqal 116 na xk'utb'es li xjalmank, eb' li wankeb' sa' tusulal wank a'in.

Sachom re tenamit chi junqal 2023-2024. Ki'la eetalil xki'elil li re sacheek' chi junqal keeb'il sa' li tuqub'ankil sa' li raqal 6 ut 116 re li xchaq'rab'il re CFPM re li k'ub'leb'aal chaq'rab' re li tenamital

Molamil	2023	2024			Xjalanil Dict - Apro
	Re sacheek'	Kanjel re li Re sacheek'	yeb'il CFPM	Sumemb'il	
Awa'b'ejilal re li tenamital	204.2	200.0	200.0	200.0	
Molamil re sumwank rochb'en jalanil	739.7	784.8	754.8	754.8	
Molamil awa'b'ejilal	6,911.6	7,839.2	7,557.2	7,557.2	
Molamil re li na kolok chi ru chaq'rab'	3,307.1	3,502.0	3,502.0	3,502.0	
Molamil tumin re tenamit	391.0	404.7	404.7	404.7	
Molamil li tzolok	22,017.6	23,050.6	23,086.9	23,083.6	-1.5
Molamil aj kolol yu'am ut sahil wank re li tenamit	11,385.3	12,555.1	12,177.6	12,162.1	-15.0
Molamil re li kanjelak ut tenqank re kanjelak	1,382.1	1,425.7	1,432.7	1,432.7	
Molamil xb'ihomal tenamit	464.4	504.8	517.3	517.3	
Molamil xk'anjelankil li ch'och', li k'iirisink ketomj ut li tzakahemq	1,553.7	1,676.0	1,571.7	1,571.7	
Molamil li esilal, kab'lak ut ochocheb'	8,122.9	6,580.0	6,580.0	8,806.4	2,226.4
Molamil li xsahil xkawilal ru ch'och'	314.4	101.0	101.0	101.0	
Molamil yehom b'aanuhom ut re b'atzunk	806.9	720.6	659.1	659.1	
Sum ruqil ut jalan chik molam re li awa'b'ejilal	1,454.2	1,452.3	1,462.3	1,452.5	-9.8
Molamil li kolok che' kaam	246.0	255.8	270.8	270.8	
Li tento sa' xb'een li awa'b'ejilal chi rix li tumin	40,781.7	41,132.9	42,215.9	41,989.9	-226.0
B'aanuhem re li k'as re tenamit	16,141.7	20,778.4	20,778.4	18,778.4	-2,000.0
Molamil li waklesink sa' komonil	1,796.6	1,737.8	1,409.3	1,445.8	26.0
Kolonel sa' chaq'rab'	152.3	178.3	188.3	188.3	
Xki'elil re sacheek'	118,173.5	124,880.0	124,880.00	124,880.0	0.0

Tawb'il: Sicoin, tiklajik li chaq'rab' rajlal 6279, chaq'rab' re li CFPM ut li na'raqmank ru rajlil. 18-2023.

Li xk'ub'ankil ru nak'e xk'ut naq xtaqe' Q2,226.4 ki'la eetalil b'irok re li Molamil re esilal, kab'lak ut ochocheb' (Micivi), jalanwi li xroksi sa' li xchaq'rab' li CFPM. Li xk'uub'ankil li raqal 116 re xchaq'rab'il CFPM na xk'utb'es xki'elil re li Micivi a'an li reetalil naq taakub'eeq li Q310.0 ki'la eetalil b'irok re li na'ajej reheb' li och'och', ut jun xtaqe'jik Q2,536.4 ki'la eetalil b'irok jo' wank sa' xtusulal li K'anjel naril li Molamil reheb' b'e, xxokom li xkolb'al

b'eheb' (Covial) ut xxokom re wotzok. Sa' li tusulal a'in wankeb' ak re nak'e wank sa' b'arwi nawank li na loqmank (NOG) ut, b'arwi ruuq chi oksminak, rajlil li okeb'aal sa' li na'ajej re li tenamit b'arwi nak'e xcho'lob' (SNIP), xb'an naq , mare ak xe'xchutub' malaj ak ok re chik.

Ink'a' raj na'ajmank, naq li toj ak' xpaartil sa' li numsi'bal esilal li Molamil re tumin temanit (Minfin) ink'a' xe'xke' xhoonalil riib'al chi us li esil. Na kutmank chisa' li xtequsinkil Q26.0 millones re li molam re waklesink (Mides), xki'elil li xtaqe a'an Q30.0 ki'la eetalil b'irok re li ha keeb'il choq re li loq laj ha li naril li molamil temanital (Fodes) tb'anunq raj sa' San Juan Sacatepéquez, ut jun xk'ub'sinkil re Q4 ki'la eetalil b'irok yal taqlamb'il.

Xsachom li tenamit chi molamil, sachom sumemb'il 2024. Ki'la eetalil b'irok re sa' quetzal. Cholob'ankil li xtaqe ut xkub'jik chi molamil, keb'il sa' li xk'uub' li raqal 6 ut 116 re li chaq'rab' CFPM

Ki'la eetalil re b'irok sa'quetzal.

Molamil	Taqejik	Kub'ejik	Xki'elil
Molamil re li tzolok		1.6	-1.6
Molamil aj kolol yu'am ut sahil wank re li tenamit		15.0	-15.0
Molamil re esilal, kab'lak ut ochocheb'	2,536.4	310.0	2,226.4
Sum ruqil ut jalan chik molam re li awa'b'ejilal		9.8	-9.8
<i>Sum ruqil nakanjelak chi rix li tenamit re li rixaqil li awa'b'ej</i>			
<i>Rochochil xkolb'al ut xb'eresinkil chi us li ka'aq re ru re li tenamit (Onsec)</i>	0.0	226.0	-226.0
<i>Molamil reheb' aj K'anjel Onsec</i>			
Li tento sa' xb'een li awa'b'ejilal chi rix li tumin			
<i>Rochochil li nimla ilob'aal toj</i>		226.0	-226.0
B'aaunuhem re li k'as re tenamit		2,000.0	-2,000.0
Molamil li waklesink sa' komonil	30.0	4.0	26.0
Chijunil	2,566.4	2,566.4	0.0

Tawb'il: tiklajik li chaq'rab' rajlal 6279, chaq'rab' re li CFPM ut na'raqmank ru rajlil 18-2023.

Chan chan ajwi xk'uub' sa' xchaq'rab'il re li CFPM, li jo'ki'el xtaqe keeb'il xk'uub'ankil sa' li raqal 6 ut 116 re li na'raqmank re li CFPM k'uub'amb'il ajwi ru chi kok' xsa' jonimal yeeb'il, jo'kan naq li xki'elil tzaqal li jo'nimal taasachmanq chiru li chihab' 2024 nakana chi jalan sa' Q124,880.0 ki'la eetalil b'irok, a'an li k'uub'amb'il chaq'xb'an li ch'uutal aj K'anjel chi rix sa' li xtiklajik chaq'rab' rik'in li rajlil 6279. Jo' ajwi li xtaqe, li xkosb'al a'in jalan chi ru li ak oksinb'il sa' li xchaq'rab'il k'uub'amb'il re li CFPM, ut xe' oksminak xki'elil li taasachmanq li wank chi tustu arin:

- Re li molamil re tzolok (Mineduc), Q1.5 ki'la eetalil b'irok;
- Re li aj kolol yu'am ut sahil wank re li tenamit (MSPAS), Q15.0 ki'la eetalil b'irok;

- Re li nak'anjelak chi rix li tenamit re li rixaqil li awa'b'ej, re li *Rochochil xkolb'al ut xb'eresinkil chi us li ka'aq re ru re li tenamit* (Onsec) ut li Molamil reheb' aj K'anjel re li Onsec, b'arwi ink'a' chik xcholob'anamk li xkosmank sa' xjunesal li junjunq re li oxib' chi molamil, ab'anan cholob'anb'il sa' li jachok sa' ch'uut Q9.8 ki'la eetalil b'irok;
 - Jun ak' jachok re li rochochil nimla ilob'aal toj (SAT), wank chi sa' eb' li tento xb'aanu li awa'b'ejilal chi rix li tumin, Q226.0 ki'la eetalil re b'irok, naq taachutub' naxke' Q274.0 ki'la eetalil re b'irok oksinb'il sa' li raqal 114 re li chaq'rab' k'uub'amb'il re li CFPM,⁵ nak'e xke' jun xjachb'al chi saqen ru re li SAT re Q500.0 ki'la eetalil b'irok. Li Icefi naxjultika wichik li yeeb'il sa' li esilal xke' sa' li perel numsis'al esilal sa' li 26 re li po octubre,⁶ li xkub'sinkil a'in chi ru li saqenaq ru sa' jwal ink'a' us chi ru li SAT, chijunil hoonal, sa' li jachok li xki'elil raj chik taakanaq a'an a'in Q1,470.7
 - Re li xki'elil xk'as li tenamit, Q2,000.0 ki'la eetalil tu reetalil, nax raq rix chi us li ak oksmimb'il sa' xtiklajik Q2,474.0 ki'la eetalil b'irok, kanab'anb'il choq re li k'as tumin wank sa' rochochil tumin re Guatemala, li yal xchutub' rib' chi ru nab'al chihab', ut li ch'uutal re roq ruq li awa'b'ejilal sa' li xtiklajik xk'uub'ankil li K'anjel chi rix li taasachmanq chi ru li 2024 xye naq taatojmanq rik'in li tumin yal jwal xokxo.
2. Li xk'uub'ankil ru xb'an li jun raqal toj ak, b'arwi chi sa' na numsinak chisa' Minfin re roksinkil ralaheb' tumin kulanb'il choq re xnimob'resinkil li tenq chi tuminal nakemank reheb' li kok' cheek chi Q136.8 ki'la eetalil b'irok., rik'in a'an li xki'elil re sacheek' sa' 2024 a'anaq Q1,175.2 ki'la eetalil b'irok jo' yeeb'il chaq sa' xtiklajik, Q1,312.0 ki'la eetalil b'irok.
 3. Li xk'uub'ankil ru jalb'il chi xjunil ru sa' li raqal 117 re li chaq'rab' k'uub'anb'il re li CFPM, b'arwi na nimob'resimank li xki'elil li K'anjel, re k'uub'ank ki'la numeb'aal xb'an li Micivi, re na'b'al k'uub' numb'aal, k'uub' re li loq laj puktesinel ha ut numeb'aal rub'el ch'och naril li molamil Mides, ut xchaab'ilob'resinkil li ajsib'aal hu wank Mixco Viejo naril li molamil re b'ahumem najteril ut ba'tzunk (Micude), chijunil chalq xtuminal chi saqen ru rik'in li oxib' chi molamil, nak'e elk chaq rik'in eb' k'uub' malaj tuminal sachom sa' li rala' li xna'il k'uub'ank. Li Icefi nax joltika naq li xk'uub'ankil ru a'in, chi rix naq ak xnimob'res li Kanjel, chi maaka xyeeb'al, xsach li xki'elil li na'el sa'li k'uub'anb'il chaq'rab' re li CFPM, b'arwi li ka'uxlak xb'an naq ink'a' nak'e xke' junaq xraqik li sachok. Jo'ka'an ajwi, nax koxla ink'a' us k'uub'anb'il ut naru ink'a' us xk'eb'aal xtuminal li k'anjeleb' a'in rik'ineb' xk'anjel jalan molamil. Chi ak wichik, li xpaaltil sa' li numsis'aal esilal re Minfin xe' xnat li esilal NOG ut SNIP b'arwi na cholob'aman re li junjunq chi k'anjel.
 4. Li xk'uub'ankil ru jalb'il re jun raqal toj ak', b'arwi na k'emank li Minfin re naq, re reetalil li ak' k'uub' ut toj ak chutub'ank, xtoj li k'as maji'eb' raj tojb'il Q187.9 ki'la esilal re b'ihomeek re wuqub' chi k'anjel re saqob'resink, chab'lob'resink ut xkolb'aleb' li nimha, ut chi Q32.8 ki'la eetalil b'irok re jun xk'uub' xnimob' ru b'e re li teep Petén. Li Icefi naxye naq li raqal a'in jwal ink'a' raj us xmaak li chi'resink ut muxeeq, xb'an chi rix li yeeb'il naq ink'a' jwal chaab'il re xb'ehil xtawb'al xtuminal yeeb'il sa' li rajlil wank taqeq, li nawom xk'ut naq li xb'aanunkil li k'anjel re saqob'resink jwal ink'a' rumanq xtz'ilb'al rix. Jo'kan ajwi ink'a' na xcholob' a'ni te' b'anunq re, ink'a' ajwi junaq

⁵ Li k'uub'ankil wank sa' li raqal 114 re li chaq'rab' re li CFPM nax xk'uub' xpaaltil tz'iib' sa' li esilal tz'iib'anb'il. ⁶ Il sa' roq li esilal re xtasal hu raqal 4, taqeq sa' li esilal a'in.

jalan chik esilal b'arwi raj tixcholib' li xwanjik malaj tixye chank ru li tojok. Li yehom a'in jwal wank xwankilal, chijunil li wank sa' li roqruf re li raqal 43 re li chaq'rab' re xk'uub' li awa'b'ejilal, naxye naq kajwi li saqob'resinik naru nak'e xb'aanu laj k'uub'anel tuqub'anel k'anjel, b'arwi li tojok a'in mare ink'a' jwal wank chi ru li xchaq'rab'il toj.

5. Li xk'uub'ankil re xjalb'al chijunil li raqal 118 re li chaq'rab' re li CFPM, b'arwi na xjal ru li tusulal reheb' molam mawaheb' re awa'b'ejilal, molam ut chuutal li nak'e k'uluk tenq ak reheb' ajwi raqab'amb'il chi us. Sa' li xk'utb'esinkil li xki'elil re li junjunq chi molamil, li xk'uub'ankil na xk'os li ak raqb'il re li junjunq sa' li na numsimank re li MSPAS, re Q901.5 ki'la eetalil b'irop Q886.5 ki'la eetalil b'irop ; li re molamil MINEDUC, li ke'ok a'in na xkub'si re Q4,119.1 ki'la eetalil b'irop Q Q4,117.5 ki'la eetalil reb'irop; sa' eb' li sum ruq awab'ejilal re Q10.0 ki'la b'irop a Q0.2 ki'la eetalil b'irop; ut, sa' li Mides Q38.0 ki'la eetalil re b'irop Q34.0 ki'la eetalil b'irop . Hab'anan, li Icefi nax xjoltika li xpaartil li ajl re chutub'ank re li MSPAS, li Mineduc ut li Maga, xb'an a'an li nax kam chaq li raqal sumemb'il jwal ink'a' us wank xpaltilal rik'in li xkom li sachom.
6. Li xk'uub'ankil re xjalb'al chijunil li raqal 119 re li chaq'rab' re li CFPM, b'arwi na yumank xki'elil laj k'anjel re li molam MSPAS b'arwi te' sikmanq raj aj k'anjel re chalenaq sa' li raqal na'ajej 011, b'arwi tsachmanq junaq Q350.0 ki'la eetalil b'irop. Us ta jwal chaab'il ut na'ajmank naq eb' laj k'anjel chi ru chaq'rab' wankeb' sa' li k'anjel b'arwi te' ke'eq reheb' li jo'ki'el na xke' xmaatani li chaq'rab', li Icefi na xjoltika wichik naq b'arwi na elk li xtuminal, ok wichik junsut, a'an taa'elq chi chutub'amb'il b'arwi tento li MSPAS taab'aning re, na jultikaman wichik naq ink'a' jwal us k'anjelak chi kama'an, ut, mare ink'a' jwal wank xtuminal, xb'an naq na'b'alil ut jalan xtuminal re sachom.
7. Li xk'uub'ankil re xjalb'al chijunil li raqal 121 re li chaq'rab' re li CFPM, b'arwi na'ok aran li Rochochil aj tzi'lol muxuk chaq'rab' wanq sa' li xtusulal re molamil b'arwi eb' laj ilol chaq'rab' ink'a' t'ruuq xk'osinkil li ak xye' malaj li ti xke'. Ha'an jun xk'utb'al jun li wank rochb'en najtilal k'anjel, ut ink'a' nax xpaab' reetalil kawresinb'il, ut ink'a' na xpaab' junaq xtusulal ak kawresinb'il, ink'a' ajwi na'xsume rib' rik'in li wank sa' li raqal 32 re li chaq'rab' chi rix li taasachmanq.
8. Li xk'uub'ankil re xjalb'al chijunil li raqal 122 re li chaq'rab' re li CFPM, jun esilal nimru ut kawresinb'il chi us chi uub'ej li na xk'uub' li Rochochil chaq'rab' na xaqab' li sa' xb'eneb' laj k'anjel re naq te'xb'aanu li k'anjeleb' cholob'amb'il sa' li raqal 116, ti xb'aanu li Micivi, naxram, ajwi, xk'osb'al li xki'elil xaqab'amb'il sa' li raqal a'an. Jo' na xtz'il rix li Icefi, li raqal na nat'ok chi kaw, ut mare sa' xmolamilul, re xb'anuhom li k'anjelak chaq'rab' li ke'ok re li Nimla ru re chaq'rab' re li tenamitul, li chaq'rab' re k'anjelak chaq'rab' ut li chaq'rab' re li sachom, re xtuqub'ankil li xki'la xwanjik xtuminal awa'b'ejilal ut chi jo'kan xke'b'al li sachom.
9. Li xk'uub'ankil re xjalb'al chijunil li raqal 125 re li chaq'rab' re li CFPM, b'arwi na roksi li ramb'il chi ru li sum ruq re ke'ok esilal re li awa'b'ejilal choq re tenamit, li ramok re xsikb'al ut roksinkil jalan aj numsihomeb' esilal sa' kaax mu ut sa' ab'imb'il esilal eb' li ink'a' nak'e ke'ok esilal sa' chijunil li xsutam li tenamit ut chi siib'il. Awe na xk'uub' ru jun wichik ka'uxej maaka xterqankil rib' jo' ink'a' ajwi kawresinb'il.
10. Li xk'uub'ankil re xjalb'al chijunil li raqal 129 re li chaq'rab' re li CFPM, b'arwi na roksi li tenq re li xnimal ru k'anjel re li tenamit sa' xk'a'b'a li chaab'il tz'akank ut xkawresinkil li sahil wank, jo' xna'aj xke'b'al xkomon ak sumemb'il

li xtenqeb' sa' li xyanqeb' eb' li ch'uutal re li teep re waklesink (Codede), b'arwi toj wank b'ay maji' k'eeb'il re k'anjelak chi ruheb' chaq li chijab' 2021 ut 2022. Li Icefi nax jultika wichik xke'b'al xb'anunkil reheb' li Codede re naq te' ruuq xk'anjelankil li k'anjel malaj li karu anjel ru taab'anumanq re xraqb'al rix li cha'ajkilal reheb' li kokal wankeb' sa' majelal chi rix tz'akahemq na xk'utb'es naq jwal anjel ru rilb'al chi us re naq ink'a' wank li sachok malaj muxuk.

11. Li xk'uub'ankil re xjalb'al chijunil li raqal 130 re li chaq'rab' re li CFPM, b'arwi na xk'os li yeeb'il re xsikb'al li nasachmank Micivi sa' Q1,199.8 ki'la eetalil re b'irok , re Mides sa' Q108.6 ki'la eetalil re b'irok, Re li xmolamil yehom b'aanuhom ut re b'atzunk sa' Q1.4 ki'la eetalil re b'irok ut re MSPAS sa' Q15.0 ki'la eetalil re b'irok, eb' ha'an nak'e jalmanx xb'an jun resilal ak tustu sa' ut nimob'resinb'il sa' li raqal sumemb'il 116, li tz'ilb'al rix sa' li raqal 1 re li esilal a'in. Li chutub'amb'il li nak'e kana sa' li sumemb'il re li raqal a'in nak'e taqe Q835 ki'la eetalil re b'irok, nak'e ok jun tenq' re IGSS Q400.0 ki'la eetalil re b'irok , Q95 ki'la eetalil re b'irok re li Molamil re li na kolok chi ru chaq'rab', Q30 ki'la eetalil re b'irok re li Molamil xk'anjelankil li ch'och', li k'iirisink ketomj ut li tzakahemq, Q5.0 ki'la eetalil re b'irok re chuutal re xokok sa' tenamitul, Q20.0 ki'la eetalil re b'irok re li Rochochil tenamitul re k'uub'ank re kawresink re xtamresinkil tuminal, Q280.0 ki'la eetalil re b'irok re li MSPAS ut Q5.0 ki'la eetalil b'irok re li ch'uutal re awa'b'ejilal na kolok chiru li majiwaak ut muxek reheb' li poyanam aj ralch'och' re Watemaal. Jun sut wichik, li Icefi na xjoltika naq ink'a' jwal us xmaak naq yal chutub'amb'il rik'in jalan chik sachom, mare yal k'uub'amb'il xb'an jalanil k'anjel malaj jalan chik sachom.
12. Li xk'uub'ankil re xjalb'al chijunil li raqal 133 re li chaq'rab' re li CFPM, b'arwi na tuqub'amank ru li yeeb'il sa' li tus'il re Minfin, sa' xjalb'al li aatin «tento» chiru «xk'eb'al chi ub'ej». Usta li jalok a'in us, toj nakana ajwi li paltok chi rix li karure chi rix li xnumsinkil choq re li b'eeleb'aleb' re li tenamit Watemaal (Fidemuni) ut li xnimal ru tzoleb'aal San Carlos re Guatemala, junsut wichik, ink'a' jwal us xmak naq toj na oyb'enimank rik'in jalan sachom, li nak'e el yal k'uub'amb'il xb'an jalanil k'anjel malaj jalan chik sachom.
13. Li xk'uub'ankil re xjalb'al chijunil li raqal 134 re li chaq'rab' re li CFPM, li na tusuk ru xsuminkil rik'in li molamil re xb'ihomal chi Q75.0 ki'la eetalil b'irok choq re li Nimla molamil komon tenq' re li Verapaces, kosb'il chaq'rab'.

Chapcho rik'in li xki'elil li paltil tawb'il sa' tz'ilok ix a'in b'arwi wank ajwi xk'uub'ankil sumemb'il xb'an li xmolamil k'uub' chaq'rab', ut ink'a' xk'uub'amank li eb' li ink'a' us yeeb'il sa' li xb'een eetalil re li k'anjel re taasachmanq sa' li 2024 ut li yeeb'il xb'an li CFPM, rochb'en li xpaltil b'arwi na kub'simank li xk'utb'al li jo'kiel k'ok toj na'ok, li Icefi nax joltika re li Awa'b'ej Alejandro Giammattei naq, twalaq ut ti xk'ul li roq ruq'il chaq'rab' a'in rajlil 18-2023 re tkulub'an xtojb'al paltil rik'in li chuutal aj raqol aatin, na roksi li xtaqlankil k'eeb'il xb'an li raqal 178 re li xnimal ruhil chaq'rab' re Watemaal re ti xsuqis sa' li Rochochil k'ub'lal chaq'rab', b'arwi wank ajwi xk'ulub' re xtenb'al.

Li Icefi na xjultika li rokik li sachom re 2024, jo' chank ru sumemb'il sa' li roq ruq'il chaq rab' 18-2023, tixke' xcha'ajkil sa' na'bal ut jalan chik na'ajej b'arwi na chemank tumin ut re sa' sutamil, ut ti xcha'ajki li ratawomeb' li ak' awa'b'ejilal, xb'an naq, sa' li wanjik anaqwan, li na'aj ink'a' jwal cha'aj chi rix naq ak xtan li taasachmanq sumemb'il, jo' chan ru naxye li raqalil b re li raqal 171 chaq'rab'il, sa' 2024 taa'oksimanq li re sacheek' toj wank sa' xwankilal re 2023.

POR UNA POLÍTICA FISCAL PARA LA DEMOCRACIA Y EL DESARROLLO

Sa' xraqik, li Icefi naxjultika naq, rik'in li jwal anjel ru ut sa' junpaat, li awa'b'ejilal wank anaqwan b'eresinb'il xb'an Alejandro Giammattei, ut li xchuut re jalok li ak' awa'b'ejilal Bernardo Arévalo, nak'e xk'uub' jun meex re seraq ut xwechb'al rix re xk'uub'ankil li li cha'ajkilal re li sachom. Nak'e xke' xb'oqb'al naq twank chi saqen ru ut chi teeto ru, sa' b'arwi taa'oksimanq li chuutal aj tusul ru k'anjel, sa' li molam, sa' li na'ajej re ka'uxl ut chijunil li chuut rik'in xmetz'eweb' ut ratawomen re xyeeb'al li nak'e raj ut li rajomeb' re xt'anb'al li roq ruq'il chaq'rab' li sumemb'il xb'an li k'uub'anel chaq'rab' ut sumemb'il ajwi li sachom re 2024.

Guatemala, Centroamérica, 1 re diciembre re 2023.

Re xkomon li esilal, b'oqon rik'in Mónica Juárez sa' li b'oqleb'aal (502) 2505-6363 malaj sa' li numsis'aal esilal sa' k'elko kil esilal monica.juarez@icefi.org